

**Labklājības ministrijas
Sociālās iekļaušanas un
sociālā darba politikas departamentam**
Skolas ielā 28
Rīgā, LV – 1331

Rīgā, 2013.gada 2.decembrī
Nr.2013-1-45

*Par pirmo Latvijas Republikas ziņojumu
par Apvienoto Nāciju Organizācijas
Konvencijas par personu ar invaliditāti
tiesībām ieviešanu*

2013.gada 15.novembrī biedrība „Resursu centrs cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem „ZELDA”” (turpmāk – RC „ZELDA”) saņēma lūgumu sniegt komentārus par Labklājības ministrijas sagatavoto pirmo Latvijas Republikas ziņojumu par Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu (turpmāk – Ziņojuma projekts).

RC „ZELDA” izsaka pateicību par piedāvāto iespēju un iepazīstoties ar sagatavoto Ziņojuma projektu, sniedz šādus komentārus:

2.pants. Definīcijas

Personas ar invaliditāti Latvijas Republikā tiek izprastas ļoti šauri, definīciju attiecinot tikai uz tām personām, kurām Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija (turpmāk - VDEĀVK) ir noteikusi kādu no trijām invaliditātes grupām. Bieži vien, pamats kāda speciālā sociālā pakalpojuma saņemšanai ir tieši noteiktā invaliditātes grupa personai, nevis invaliditātes esamība. Tādējādi daļa personu, kuras saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk - Konvencija) uzskatāmas par personām ar invaliditāti, piemēram, konstatēti garīga rakstura traucējumi un nav noteikta invaliditātes grupa, nav pieejami pašvaldību nodrošinātie atbalsta sociālie pakalpojumi. Tāpat persona nevar saņemt šos pakalpojumus laikā, kad tās gaida invaliditātes grupas noteikšanu.

„Vieglā valoda”

Valstī nepastāv organizēta sistēma, kā personām būtu iespējams apgūt vieglo valodu, uzlabojot komunikāciju ar personām ar invaliditāti. Šādas iespējas tiek piedāvātas atsevišķu projektu ietvaros, tomēr plašākai sabiedrībai nav pieejamas.

5.pants. Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums

Pieeja tiesību aizsardzību līdzekļiem

Kaut arī formāli ikvienai personai ir tiesības uz pieeju tiesību aizsardzības līdzekļiem, tomēr praktiski personām ar garīga rakstura traucējumiem pieeja ir ļoti ierobežota. Būtisks šķērslis tiesību izmantošanā ir informācijas trūkums par pieejamiem tiesību aizsardzības līdzekļiem un juridiskās palīdzības pieejamība. Īpaši tas attiecās uz

personām, kuras ievietotas ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās.

Kaut arī Juridiskās palīdzības administrācija nodrošina valsts nodrošināto juridisko palīdzību, tomēr šī palīdzība personām ar garīga rakstura traucējumiem un jo īpaši intelektuālās attīstības traucējumiem ir nepieejama komunikācijas barjeru un informācijas trūkuma dēļ.

7.pants. Bērni ar invaliditāti

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹ pants nosaka personu loku, kurām obligāti nepieciešamas speciālas zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, lai varētu strādāt ar bērniem un ģimenēm. Konkrētā panta otrā daļa paredz, ka kārtību kādā veidā speciālās zināšanas apgūstamas, to saturu un apjomu nosaka Ministru kabineta noteikumi, kas šobrīd vairs nav spēkā, bet jauni Ministru kabineta noteikumi nav izdoti. Tomēr arī iepriekšējos Ministru kabineta noteikumos kā apgūstamā joma nebija ietvertas alternatīvās un augumentatīvās komunikācijas metodes darbam ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem. Tādējādi neskatoties uz to, ka ir apgūtas zināšanas par bērnu tiesību aizsardzību, pastāv būtiskas problēmas, komunicējot ar bērnu un noskaidrojot viņa viedokli.

8.pants. Izpratnes veidošana

Labklājības ministrija norāda uz plašo informēšanu par personu ar invaliditāti tiesībām, tomēr praktiski netiek pievērsta uzmanība dažādu komunikācijas ar personu ar invaliditāti metožu attīstībai. No vienas puses, valsts un pašvaldību institūciju darbinieki tiek apmācīti par personu ar invaliditāti tiesībām, tomēr, no otras puses, šie darbinieki nav apguvuši nepieciešamās prasmes, lai komunicētu ar personām ar garīga rakstura traucējumiem. Līdz ar to personām ar garīga rakstura traucējumiem nav iespējams iegūt informāciju par savām tiesībām, pienākumiem un tiesību aizsardzības līdzekļiem, jo trūkst efektīvas komunikācijas.

12.pants. Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana

2013.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi Civillikumā un Civilprocesa likumā, nosakot jaunu kārtību rīcībspējas ierobežošanā. Tomēr jānorāda, ka spēkā esošais regulējums pilnībā neatbilst Konvencijas 12.pantam, jo iespēja iecelt pagaidu aizgādni, neierobežojot personas rīcībspēju, ir ierobežota laikā, proti, pagaidu aizgādni var iecelt uz laiku, kas nepārsniedz 2 gadus. Citi alternatīvi risinājumi kā, piemēram, atbalstītā lemtspēja, likumā nav paredzēti.

Tāpat praksē, piemērojot jauno regulējumu, radušās dažādas problēmas. Spēkā esošais regulējums piedāvā salīdzinoši plašas iespējas tiesai noteikt personas rīcībspējai tādu regulējumu, kas būtu pēc iespējas atbilstošāks tās interesēm. Tomēr no apkopotās tiesu prakses redzams, ka tiesas praktiski vispār nepiemēro likumā paredzēto iespēju noteikt kopīgu lemtspēju aizgādnim ar aizgādnībā esošo, kā arī tiek ierobežotas tādas personisko nemantisko tiesību jomas kā tiesības pieņemt lēmumus par jautājumiem, kas saistīti ar ārstniecību, tiesības pārstāvēt savas intereses valsts, pašvaldību institūcijās un tiesās, kā arī vēl joprojām ir pasludināti vairāki spriedumi saskaņā ar kuriem personai rīcībspēja ierobežota pilnībā. Tas liecina par to, ka tiesas nav pilnībā informētas par jauno regulējumu un tā piemērošanas iespējām, kā arī nav veiktas efektīvas tiesnešu un prokuroru apmācības.

Saskaņā ar iepriekš izveidoto praksi, lemjot par rīcībspējas atņemšanu, personas, par kuru rīcībspēju tika skatīts jautājums, tiesas sēdēs netika aicinātas piedalīties. Kaut arī šobrīd spēkā esošajā regulējuma paredzēts pienākums aicināt personu uz tiesas sēdi, tomēr praksē tas ne vienmēr tiek ievērots, ņemot vērā tiespsihiatru atzinumu par personas nespēju vai nelietderību piedalīties tiesas sēdē.

13.pants. Tiesas pieejamība

Tiesas pieejamība ir atkarīga lielā mērā no informācijas pieejamības par tiesību aizsardzības līdzekļiem, personai pieejamiem resursiem un juridiskās palīdzības kvalitātes. Kā minēts iepriekš, personām ar invaliditāti trūkst informācijas vieglajā valodā par pieejamiem tiesību aizsardzības līdzekļiem un, piemēram, valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības pieejamību. Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība administratīvajās lietās, t.i., strīdos starp valsti un indivīdu, ir pieejama tikai patvēruma meklētājiem apelācijas instancē. Pārējām personām juridiskā palīdzība ir jānodrošina par saviem līdzekļiem. Civillietās kaut arī valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība tiek sniegta, tomēr tā pieejama tikai maznodrošinātām vai trūcīgām personām, kā arī pastāv šaubas par sniegtās juridiskās palīdzības kvalitāti.

Tam par pamatu ir tas, ka zvērinātiem advokātiem un juristiem trūkst zināšanu par personu ar invaliditāti tiesībām un komunikācijas metodēm ar personām ar garīga rakstura traucējumiem.

14.pants. Personas brīvība un neaizskaramība

Līdz 2012.gada 31.decembrim jebkuru rīcībnespējīgu personu varēja ievietot ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā bez tās piekrišanas, aizgādnim vienojoties ar institūcijas vadītāju. Pati rīcībnespējīgā persona netika iesaistīta lēmuma pieņemšanā. Tādējādi faktiski personai tika atņemta brīvība bez tiesas nolēmuma un bez tās piekrišanas.

Ar 2013.gada 1.janvāra grozījumiem Civillikumā visas personas, kurām bija atņemta rīcībspēja, uzskatāmas par personām ar rīcībspējas ierobežojumiem un persona nav ierobežojama personiskajās nemantiskajās tiesībās. Neskatoties uz to, personas ar rīcībspējas ierobežojumiem var atstāt ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju tikai ar aizgādņa atļauju un kādas citas personas pavadībā. Līdz ar to, kaut arī tiesības brīvi izvēlēties dzīvesvietu ir personiskās nemantiskās tiesības, tomēr praksē šo tiesību īstenošana ir ļoti ierobežota un faktiski attiecas tikai uz tām personām, kurā nav nekādu rīcībspējas ierobežojumu.

19.pants. Patstāvīgs dzīvesveids un iekļaušana sabiedrībā

RC „ZELDA” 2013.gadā publicēja pētījumu par „Sabiedrībā balstītās garīgās veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu pieejamība un izmaksas salīdzinājumā ar institucionālo aprūpi Latvijā 2004.-2012.gadam”¹. Tajā konstatēts, ka 64% no aptaujātajām

¹ RC „ZELDA”, „Sabiedrībā balstītās garīgās veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu pieejamība un izmaksas salīdzinājumā ar institucionālo aprūpi Latvijā”, Rīga, 2013
<zelda.org.lv/publikacijas/sabiedriba-balstito-pakalpojumu-pieejamiba-2031> (pētījums latviešu valodā);
<zelda.org.lv/en/publications/the-accessibility-and-costs-of-mental-health-and-social-care-community-based-services-compared-to-institutional-care-in-latvia-2004-2011-2017> (pētījums angļu valodā)

pašvaldībām kā galvenais sociālais pakalpojums personām ar garīga rakstura traucējumiem tiek piedāvāta ievietošana ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās.² Tikai nelielā daļā pašvaldību tiek nodrošināti sabiedrībā balstīti pakalpojumi.

Lielākā problēma saistīta ar nepietiekamo pusceļa māju un grupu māju (dzīvokļu) skaitu, kuros klientu mainība notiek ļoti lēnām. Tāpat personām, kuras iepriekš atradušās grupu mājās (dzīvokļos) faktiski nav pieejas sociālajiem dzīvokļiem, pamatojoties uz pašvaldību izstrādātajiem saistošajiem noteikumiem.

Kaut arī Labklājības ministrijas Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam paredz, ka no ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām uz dzīvi sabiedrībā tiks virzītas aptuveni 700 personas, tomēr šī iespēja būs pieejama tikai tiem klientiem, kuri pēc veiktās novērtēšanas tiks atzīti par perspektīvākajiem jeb piemērotākajiem dzīvei sabiedrībā. Tādējādi ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās paliks personas, kurām ir ļoti smagi garīga rakstura traucējumi, neieguldot pietiekamu darbu, lai tās arī varētu dzīvot sabiedrībā. Tāpat RC „ZELDA” nevar piekrist Pamatnostādnēs sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam paustajam viedokli, ka „tām personām, kuru aprūpē nepieciešama nepārtraukta speciālistu uzraudzība un palīdzība, sociālo pakalpojumu mērķis ir nodrošināt cienīgus dzīves apstākļus un kvalitatīvus aprūpes pakalpojumus institūcijās”³. RC „ZELDA” uzskata, ka ikvienai personai, neatkarīgi no garīga rakstura traucējumu smaguma ir tiesības dzīvot sabiedrībā un valsts uzdevums ir nodrošināt atbilstošus apstākļus, lai persona savas tiesības varētu īstenot bez ierobežojumiem.

Ar cieņu

RC „ZELDA” direktore

I.Leimane-Veldmeijere

² Ibid., 64.lpp.

³ Pamatnostādnēs sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam, kas apstiprinātas 2013.gada 22.novembrī, 28.-29.lpp. - <www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/lmpam_290713_sp.pdf>